

378
1496

1638/-

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА

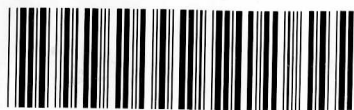
на правах рукопису

ШУМАКОВА Лариса Павлівна

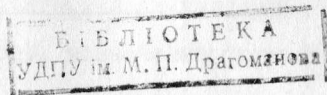
**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ
ОСОБИСТОСТІ ПСИХОЛОГА-ПРАКТИКА В ПРОЦЕСІ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**

19.00.07. - ПЕДАГОГІЧНА І ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ

НБ НПУ

100207634

**А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
ДИСЕРТАЦІЇ НА ЗДОБУТТЯ ВЧЕНОГО СТУПЕНЯ
КАНДИДАТА ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК**

К И Ї В - 1997

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Українському державному педагогічному
університеті імені М.П.Драгоманова

Науковий керівник – кандидат психологічних наук

ПАНЮК Віталій Григорович

Офіційний опонент – доктор психологічних наук, професор

КАЗМИРЕНКО В'ячеслав Петрович

кандидат психологічних наук

КІСАРЧУК Зоя Григорівна

Провідна установа – Інститут соціальної і політичної психології
АПН України

Захист відбудеться 23 W . IV. 1997 р. о _____ год.

на засіданні спеціалізованої вченої ради К. 01.33.08 в Українському
державному педагогічному університеті ім. М.П.Драгоманова /252030,
м.Київ, вул.Пирогова, 9/

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Українського державного
педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова

Автореферат розісланий _____ 199__ р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Л.В. Долинська

Л.В. Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ.

Актуальність теми дослідження. На 2 з'їзді Товариства психологів України, що відбувся у вересні 1996 року, зазначено: "Соціально-психологічні дослідження останнього часу показують, що причиною кризи громадської свідомості є не стільки відсутність ресурсів задоволення життєвих потреб, а й те, що соціально-економічна, екологічна ситуація в Україні знаходить своє спотворене відзеркалення в людській психіці". /1/.

Особливо це відбивається у деструктивній взаємодії людини з її життєвим середовищем, зневір'ї у власні можливості та успішну діяльність. Психологи мають зробити свій внесок у гармонізацію соціально-психологічної ситуації в Україні, тому розвиток мотивації досягнення особистості психолога-практика в системі професійної підготовки набуває в сучасних умовах особливої значущості. Адже спонукати інших психолог-практик зможе лише тоді, коли сам навчиться аналізу власного особистісного зростання, власних змін у концепції. Проблеми професійної підготовки психологів-практиків вимагають осмислення психологічних механізмів розвитку та актуалізації мотиваційної сфери досягнення особистості, визначення форм і методів навчання, що спираються на дію цих механізмів.

На загально-теоретичному рівні проблеми регуляції мотиваційної сфери особистості сформульовані рядом авторів. У роботах С.Л. Рубінштейна, О.М. Леонтьєва, М.І. Алексєєвої, Л.І. Анцифє-

1. Киричук О.В. Проблеми та перспективи розвитку психології в Україні. //Педагогічна газета, - 1996, №9 /27/.

рової, О.Г. Асмолова, В.Г. Асеева, Л.І. Божович, О.В. Брушлинського, Л.Ф. Бурлачука, В.К. Вілюнаса, О.В. Киричука, О.М. Ткаченка, Є.В. Шорохової та ін., виходячи з розуміння системної природи мотиву, розроблені оригінальні теоретичні підходи, застосовані специфічні експериментальні інструментарії.

З позицій теоретико-атрибутивного підходу до розвитку мотивації досягнення особистості виконувались дослідження вітчизняних психологів М.А. Батуріна, Л.В. Бороздіної, В.К. Гербачевського, Л.М. Головіної, Г.С. Костюка, А.К. Маркової, Ю.М. Орлова та ін., а також зарубіжних психологів Дж. Аткінсона, В. Вайнера, Д. Рассела, Д. Лермана, Д. Мак-Клеелланда, Х. Хекхаузена, Де Чармса. Усі ці дослідження пов'язані з пошуком форм і методів актуалізації мотивації досягнення особистості в процесі навчання.

У вітчизняній педагогічній психології існує багатий теоретичний і емпіричний матеріал досліджень у напрямку розвиваючого навчання /Л.С. Виготський, Л.В. Занков, В.В. Давидов, О.К. Дусавицький, С.Д. Максименко, О.М. Матюшкін, Г.С. Костяк/. В останні роки значний науковий доробок має концепція модульно-розвиваючого навчання, що вирішує проблему навчання і психосоціального розвитку особистості /А.М. Алексюк, Є.В. Сковін, П.А. Юдівічене, А.В. Фурман/.

Важливе значення для осмислення процесу особистісного розвитку за умови розгляду оточуючого середовища і особистості як єдності мають теоретично обґрунтовані і побудовані курси активного соціально-психологічного навчання Г.М. Андрєвої, О.Ф. Бондаренка, Л.П. Петровської, Т.С. Яценко.

Але проблема розвитку, саме мотивації досягнення психолога-практика в контексті професійної підготовки, ще недостатньо вив-

чена, і її розробка має наукове і практичне значення.

Актуальність проблеми та недостатня її вивченість обумовили вибір теми нашого дослідження. Об'єкт дослідження – це процес розвитку мотивації досягнення особистості психолога-практика в ході професійної підготовки. Предмет дослідження – закономірності взаємозв'язку розвитку мотивації досягнення особистості та груподинамічних процесів в контексті модульно-розвиваючого навчання.

Мета дослідження – теоретичне та експериментальне обґрунтування мотиваційного тренінгу як модульно-розвиваючого навчання, що забезпечує розвиток мотивації досягнення особистості.

Гіпотеза дослідження. Розвиток мотивації досягнення особистості психолога-практика відбувається як процес саморозвитку та саморозгортання мотиваційної сфери особистості на основі взаємодії двох мотиваційних тенденцій: змістовної та динамічної, який проходить за умов мотиваційного тренінгу, побудованого за принципом модульно-розвиваючого навчання, що забезпечує змістовну атрибутивну діяльність на фоні груподинамічних процесів.

Досягнення поставленої мети здійснювалось шляхом вирішення основних завдань дослідження:

1. На основі теоретичного аналізу мотивації досягнення і активації поведінки особистості визначити психологічні механізми та особливості розвитку мотивації досягнення психолога-практика.

2. Визначити психолого-педагогічні умови розвитку мотивації досягнення психолога практика в процесі професійної підготовки.

3. Розробити методику мотиваційного тренінгу, як форми модульно-розвиваючого навчання в контексті підготовки психологів-

практиків.

4. Визначити особливості змін мотивації досягнення психологів-практиків у зв'язку з груподинамічними процесами в групах мотиваційного тренінгу.

Методологічними засадами дослідження є філософські дослідження про діалектичний характер детермінації функціонування та розвитку цілісних систем, історико-філософські розробки етичних ідей, основи загальної психології про системну природу мотива та теоретико-атрибутивна модель мотивації досягнення, основні положення педагогічної психології про систему розвиваючого та активного соціально-психологічного навчання, системного підходу до зв'язку суб'єкта діяльності та її умов, основні засади соціальної психології про груподинамічні процеси у малих групах.

Основні методи дослідження: теоретичний аналіз наукової літератури, психолого-педагогічний експеримент, спостереження, бесіди, анкетування, аналіз ситуацій з практичної діяльності /за досвідом Балінтовських груп/, психодіагностичні методики особистості і групи, психокорекційні індивідуальні та групові методи, серед яких важливе місце посідає метод індивідуального і групового проєктивного малювання; методи математичної статистики: варіаційний, факторний та кластерний аналіз, що був зроблений за допомогою комп'ютерної програми "Келлі".

Наукова новизна полягає в тому, що: а/вперше предметом експериментального дослідження виступила мотивація досягнення особистості психолога-практика як найважливіша складова його успішної професійної діяльності; б/визначені психолого-педагогічні умови розвитку мотивації досягнення психолога-практика в процесі професійної підготовки; в/встановлено, що груподинамічні процеси у мотиваційному тренінгу створюють свої організаційно-мен-

тальні форми – відчуття причетності, яке якісно відмінне від суми узагальнених індивідуальних проявів та обумовлює взаємозв'язок, збагачення двох тенденцій мотивації досягнення – змістовної та динамічної.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що:

а/розроблена система соціально-психологічних характеристик, що визначають інтеграцію мотиваційної сфери досягнення особистості психолога-практика та спираються на два етологічних фактори; 1/інтеграцію емоційну, так звану можливість керувати власною емоційною сферою; 2/інтеграцію соціальних відносин; б/за допомогою методологічного аналізу детально обґрунтовані етапи модульно-розвиваючого навчання: мети, завдання, змісту, форм, методів – саме тих систем, від яких безпосередньо залежить завершеність і зрілість психосоціального розвитку особистості; в/виявлені соціально-психологічні характеристики групових динамічних процесів, що актуалізують мотиваційну сферу досягнення особистості психолога-практика: згуртованість, основним показником якої є градієнт соціальної взаємодії – співробітництво, компроміс, змагання; рівновага рольового репертуару групи ролей функції вирішення завдань та функції підтримки, що забезпечують дію такої організаційно-ментальної форми як відчуття причетності.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що розроблена система соціально-психологічних характеристик успішної професійної діяльності і особистості психолога-практика може бути покладена в основу методичних рекомендацій для використання при наборі слухачів на спеціалітет або студентів на психологічний факультет, а також при проведенні атестації з фаху.

Такий підхід може бути застосований як метод вихідної ді-

агностики про результати навчання психологів-практиків. Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані у лекціях з курсів психологічної діагностики, соціальної психології, введення у практичну психологію. Мотиваційний тренінг зможе стати складовою частиною професійної підготовки та перепідготовки психологів-практиків. Діагностичні методики та психокорекційні вправи можуть знайти місце в роботі психологів-практиків.

Надійність результатів дослідження забезпечувалась застосуванням методів, адекватних меті та задачам дослідження, репрезентативністю вибірки, використанням методів математичної статистики /варіаційного, факторного та кластерного аналізу/, одержаних експериментальних фактів у поєднанні з якісним аналізом.

На захист виносяться наступні положення:

1. Розвиток мотивації досягнення особистості психолога-практика, виходячи із розуміння системної природи мотива та діалектичної єдності двох мотиваційних тенденцій: змістовної та динамічної, а також їх додаткових мотиваційних тенденцій сподівання успіху та страху невдачі, забезпечується на основі їх зв'язку та взаємодії.

2. Розвиток мотивації досягнення відбувається за умов мотиваційного тренінгу як модульно-розвиваючого навчання, який забезпечує змістовну атрибутивну діяльність на фоні процесів групової динаміки.

3. Розвиток мотивації досягнення психолога-практика відбувається в інтеграції емоційної сфери особистості, що визначається можливістю керувати своєю емоційною сферою та наступними характеристиками: підвищенням загальної енергетики, позитивного самосприйняття, атрибуцією успіху, збалансованою самооцінкою та

рівнем домагань, зниженою тривожністю та інтеграцією соціальних відносин, виникненням гармонії між ними.

4. Процес інтеграції особистості, обумовлений інтеграцією групи, яка визначається формуванням спільних цілей, норм та цінностей, що формують гуманістичну спрямованість, етичну систему особистості психолога-практика. Такі груподинамічні елементи як згуртованість, градієнти соціальної взаємодії - співробітництво, компроміс та змагання, груповий рольовий репертуар, забезпечують формування такої організаційно-ментальної форми як відчуття причетності.

Апробація роботи. Результати дослідження доповідались автором на засіданні кафедри педагогіки і психології Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти /1995, 1996р.р./, на обласних семінарах та науково-практичних конференціях РІПО /1994-1996р.р./, на засіданні лабораторії практичної психології в системі освіти інституту психології АПН України /1994р./, на Третіх Костюківських читаннях /1994р./, на конференції психологів-практиків "Психологічна служба в школі: минуле, сучасність, майбутнє" у Тернополі /1996р./, на 2 з'їзді Товариства психологів України /1996р./.

Публікації. Основний зміст роботи відображений у 16 публікаціях.

Структура роботи. Дисертація складається із вступу, 3 глав, висновків та бібліографії, викладена на 178 стор. машинописного тексту. До дисертації включено додатки, що містять дані статистичної обробки, протокол експертної оцінки групового малювання, малюнки учасників мотиваційного тренінгу, опитувальник мотивації досягнення особистості.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ.

У вступі розкривається актуальність дисертаційного дослідження, визначаються об'єкт, предмет, мета, гіпотеза, задачі, основні методологічні засади, методи, наукова новизна, теоретичне та практичне значення роботи, положення, що виносяться на захист.

Перша глава "Мотивація досягнення особистості практикуючого психолога як предмет психологічних досліджень" присвячується теоретичному аналізу мотивації досягнення та проблемі активності поведінки, визначенню місця і особливостей мотивації досягнення в структурі психолога-практика, впливу мотивації досягнення на регуляцію діяльності та пошуку адекватних експериментальних критеріїв вимірювання мотивації досягнення.

Вихідними даними для осмислення проблеми мотиваційної регуляції поведінки виступають розробки у вітчизняній психології таких методологічних проблем як детермінація психіки в плані розвитку і функціонування, системний підхід, принцип суб'єктивності, принцип єдності свідомості і діяльності у роботах Р.Л. Рубінштейна, О.Н. Леонтьєва, М.І. Алексєєвої, Л.І. Анциферової, В.Г. Асмолова, В.Г. Асєєва, Л.І. Божович, Б.С. Братуся, Л.Ф. Бурлачука, В.К. Вілюнаса, В.В. Давидова, Г.С. Костюка, М.О. Ткаченка, Є.В. Шорохової та ін.

Актуальним на сьогодні є системний підхід, який заснований на положенні про діалектичний зв'язок характеру детермінації функціонування та розвитку цілісних систем. Розробка цього положення дає розуміння розвитку мотивації досягнення як діалектичної єдності змістовної та динамічної тенденції, а також двох суттєво різних та, разом з тим, складових єдності доповнюю-

чих мотиваційних тенденцій: сподівання успіху та страху невдачі.

Дослідниками Дж. Аткинсоном, Х. Хекхаузенем, Б. Вайнером, Д. Расселом, Д. Лерманом, Мак-Клелландом було виявлено, що ситуації досягнення характеризуються наявністю двох умов: завданням, яке необхідно виконати і стандартів якості виконання цього завдання. В цих ситуаціях саме актуалізуються так звані доповнюючі мотиваційні тенденції: сподівання успіху та страх невдачі.

Процес самооцінки, який здійснюється після досягнення результату із стандартом, як наслідок цього зіставлення, може бути змінено шляхом атрибуції успіху-неуспіху результату дії. Це дозволяє визначити три детермінанти самооцінки: результат дії, стандарт, атрибуцію.

Разом з тим, дослідження В.Г. Леонтьєва, А.К. Маркової, М.І. Ніколюкіної, Ю.М. Орлова, Р.І. Спектора, Л.М. Яворівської виконані за традицією атрибутивного підходу, дозволили визначити мотивацію досягнення особистості як систему самооцінки особистості і склад її функціональних елементів: а/перцептивна готовність до розпізнавання існуючого і очікуваного рівня виконання діяльності, наявність перцептивних еталонів успіху в різних видах діяльності людини; б/передбачення утіхи від задоволення потреби шляхом редінтеграції /відновлювання/ переживань, пов'язаних в минулому з досягненням успіху; в/нешаблонні засоби досягнення успіху, в яких знаходить самовираз індивідуальності; іі індивідуальна стратегія успіху; г/включення образів досягнення в Я-концепцію. В усіх дослідженнях йдеться мова про вплив соціального середовища на актуалізацію мотиваційної сфери досягнення особистості.

Це дозволило нам, відповідно гіпотезі та завданням нашого дослідження, розширити мотивацію досягнення ще одним функціональним елементом: д/відчуття причетності та включеність в досягнення цілей, задовольняючих потребу в досягненнях, у складі значущої групи.

У зв'язку з метою нашого дослідження, аналіз мотивації досягнення в структурі особистості психолога-практика та її особливості проводився за дослідженнями Г.С. Абрамової, М.О. Амінова, О.Ф. Бондаренка, І.В. Дубровіної, В.В. Гусейнова, П.О. Мясозда, В.Г. Панка, О.П. Саннікової, Н.В. Чепелевої та ін..

Питання про критерії успішності діяльності практикуючого психолога в кожному дослідженні вирішується у залежності від теоретичних підходів до предмету вивчення та того, яка модель особистості вважається найдоцільнішою. Це дозволило нам, орієнтуючись на системний підхід, виходити з трьохвекторної моделі особистості психолога-практика: вектора взаємодії з довкіллям; вектора організації суб'єкта та вектора часу, проаналізувати особливості мотивації досягнення в структурі особистості успішно працюючих психологів-практиків Херсонської області. Виявилось, що вагомими компонентами їх професійної діяльності виступають показники атрибуції успіху, високої самооцінки, сбалансованого рівня домагань, високого інтелекту у взаємозв'язку з позитивним фізичним і психічним станом особистості, гуманістичною спрямованістю, етичною системою особистості і життєвим досвідом, особливостями соціально-перцептивної підструктури та психічною перцепцією.

Дані наших спостережень співвідносяться із дослідженнями впливу мотивації досягнення на регуляцію діяльності Б.В. Зейгарник, Б.Ф. Ломова, В.С. Магуна, В.С. Мерліна, Ж. Нюттена,

Р.С. Немова, А.А. Смирнова, Х. Хекхаузена, П.М. Якобсона та ін.

У процесі теоретичного аналізу показників і критеріїв мотивації досягнення особистості були використані роботи таких дослідників як Л.Ф. Батурін, В.М. Блейхер, Л.В. Бороздіна, Л.Ф. Бурлачук, Г.С. Костюк, В.С. Мерлін, С.Г. Москвічов, Ю.М. Орлов та ін. Тому в рамках атрибутивної теорії та в контексті системного підходу до засобу зв'язку суб'єкта діяльності і її умов вирішувалась проблема вимірювання мотивації досягнення в експерименті.

Критеріями розвитку мотивації досягнення виступали показники атрибуції: сподівання успіху та страх невдачі; рівень домагань, самооцінка, цільове відхилення; їх доповнили соціально-психологічні характеристики особистості: емоційної інтеграції та інтеграції соціальних відносин.

Таким чином, проведений теоретичний аналіз забезпечив можливість визначити психологічні механізми активації мотивації досягнення особистості, її структурну будову, вплив на регуляцію діяльності та особливості в структурі особистості психолога-практика, знайти критерії та показники, використані в експерименті.

У другій главі "Психолого-педагогічні умови розвитку мотивації досягнення особистості психолога-практика" вивчаються теоретичні та емпіричні передумови мотиваційного тренінгу, реалізація психолого-педагогічних принципів розвиваючого навчання та вплив груподинамічних процесів на розвиток мотивації досягнення.

Усі напрямки мотиваційного тренінгу у зарубіжній /Дж. Аткінсон, Мак-Клееланд, Р.Де Чармс, Мехт, Х. Хекхаузен/ та вітчизняній /А.К. Маркова, Т.О. Матіс, Ю.М. Орлов, М.І. Ніколюкі-

на/ психології виходять з розуміння природи мотивації поведінки, тобто з уявлень про первісну активність людини як суб"єкта навчання та будуються взагалі за традиціями теоретико-атрибутивного підходу. Це дозволило нам визначити кілька загальних послідовних етапів актуалізації та засвоєння мотиву досягнення, які впроваджувались в процесі мотиваційного тренінгу: привернення уваги учасників тренінгу до змісту курсу; одержання учасниками в процесі ігрових та психотехнічних вправ досвіду мислення, поведінки та емоційного реагування, що відповідають даному мотиву; засвоєння учасниками спеціальних термінів, які означають різні компоненти мотиву, що належить сформулювати; співвіднесення даного мотиву кожним учасником із своїм ідеалом та власними духовними цінностями, та особисте прийняття мотиву; практичне використання учасниками одержаних знань та самостійна поведінка відповідно засвоєному мотиву; побудова індивідуальної стратегії успіху; включення образів досягнення в Я-концепцію.

Для реалізації цієї програми розвитку мотивації досягнення ми звернулися до психолого-педагогічної системи розвивального навчання /Л.С. Виготський, Л.В. Занков, В.В. Давидов, Г.С. Костюк, О.М. Матюшкін/ та досвіду модульності, або контекстно-розвиваючої системи /П.А. Юцявічене, Є.В. Сковін, А.М. Алексюк, А.В. Фурман/, які у найбільшій мірі забезпечують засвоєння професійної діяльності на рівні світогляду, особистісному та професійному. Ця програма в експерименті була побудована з шести навчальних модулів, які склалися з сесій /тренінгів/, домашніх завдань, осмислення результату і забезпечували активізацію пізнавальної, операційної та рефлексивно-

оцінюючої діяльності психолога-практика.

Розуміння ефективності навчання виходить із принципу єдності соціального оточення і особистості. Визначено, що спільна діяльність проходить як мотивована взаємозалежність індивідів із соціальним середовищем, що в процесі активної взаємодії відбувається перебудова мотиваційної структури окремих індивідів /Г.М. Андреева, О.В. Киричук, А.М. Лутошкін, А.В. Петровський, О.В. Сухомлинський, В.В. Шпалінський/.

Дослідження груподинамічних процесів в контексті групової терапії та активного соціально-психологічного навчання зарубіжних дослідників У. Беніса, К. Левіна, Ж. Ньютена, К. Роджерса, К. Рудестама, В. Шутца та вітчизняних дослідників О.Ф. Бондаренка, Ю.М. Ємельянова, Г.А. Ковальова, Л.А. Петровської, Т.С. Яценко та ін. дозволили нам визначити групову динаміку як сукупність динамічних процесів, що водночас проходять в групі в якусь одиницю часу, і які означають просування групи від стадії до стадії. Показниками групової динаміки в експериментальному дослідженні виступали: цілі, норми та цінності групи, згуртованість і один із важливіших її показників - градієнт соціальної взаємодії, структура групи, груповий рольовий репертуар.

Особливої значущості для нашого дослідження набув принцип "конструктивної імаженатії" /В.П. Казмиренко/, за яким середовище організаційної діяльності не тільки опосередковує формування, розвиток мотиваційних сил, але й створює свої організаційно-ментальні форми, якісно відмінні від суми узагальнених проявів. Такою організаційно-ментальною формою, яку обумовили груподинамічні процеси в мотиваційному тренінгу, виступає переживання причетності.

Переживання причетності як умови розвитку мотивації досягнення

особистості практикуючого психолога ми визначили як: співвідношення своїх норм і цінностей з груповими, відчуття їх високості і реальності; віра в ефективність особистої діяльності в процесі групової роботи, в позитивний інтелектуально-емоційний потенціал групи, відчуття її успішності; знаходження можливості вибору та осмислення особистісної мотиваційної стратегії; відчуття психологічної захищеності у групі та особистісної причинності за зміни в соціумі через зворотний зв'язок про досягнення цілей; прийняття на себе відповідальності за свої дії та їхні наслідки, а також за дії інших.

Таким чином, аналіз проблеми психолого-педагогічних умов розвитку мотивації досягнення практикуючих психологів показав, що ними виступає теоретико-атрибутивний підхід, поєднаний з принципами модульно-розвиваючого навчання, яке опосередковується груподинамічними процесами. Визначені соціально-психологічні показники та характеристики групової динаміки.

У третій главі "Психолого-педагогічні ефекти мотиваційного тренінгу" проведено обґрунтування методики мотиваційного тренінгу досягнення, визначені особливості взаємозв'язку групової динаміки з показниками мотивації досягнення особистості психолога-практика та її змін в процесі тренінгу.

Обґрунтування методики тренінгу проводилось за допомогою детального методологічного аналізу етапів розвиваючого навчання: мети, завдання, змісту, форми, методів – саме тих систем, від яких безпосередньо залежить завершеність і зрілість психосоціального розвитку особистості.

Використання ідеї розвитку дозволило нам не обмежуватися навчальними ситуаціями, а використовувати розвиваюче наслідування, спілкування, діагностику та корекцію. Навчальний процес

як ієрархія технологій складався з трьох рівнів: дидактичного, змістовного та мініконтексту. Навчальний план в обсязі 48 годин мав 3 розділи: вивчення і опрацювання мотиваційної стратегії успіху особистості, постановка цілей та перевірка і оцінювання образів досягнення, включених до Я-концепції, в соціумі.

Отже, змістова, атрибутивна діяльність опосередковувалася груподинамічними процесами, що відбувалися впродовж тренінгу. У своєму розвитку група проходила 3 стадії, які ми визначили так: 1 стадія причетності - приєднання, 2 стадія причетності - близькості, 3 стадія причетності - інтеграції /самоінтеграції/.

Перша стадія причетності - приєднання характеризується страхом негативного оцінювання, залежністю, невпевненістю, побоюванням деіндивідуалізації та відторгнення, загальною напруженістю. Перші місця посідають ролі шукаючого визнання та уникаючого. Взагалі, у груповому репертуарі немає рівноваги ролей, які забезпечують ефективність групової роботи. Але про потяг до приєднання свідчить вираженість ролі шукаючого інформацію, яку особи із сподіванням успіху реалізують через такі форми взаємодії як компроміс та співробітництво, особи із страхом невдачі - через пристосування та уникання, а особи з невизначеною атрибуцією - через компроміс. Згуртованість групи на цій стадії, ~~як~~ правило, низька, зрідка досягає середнього рівня. Але вже на цій стадії соціометричний статус у осіб із сподіванням успіху /0,24/, із страхом невдачі /0,16/, з невизначеною атрибуцією /0,17/ є показником того, що лідерські позиції займають особи із сподіванням успіху.

На другій стадії причетності - близькості ми спостерігаємо підвищення усіх соціально-психологічних параметрів, які ха-

рактизують інтегративні процеси, що відбуваються в групі в ході операційно-пізнавального етапу навчання. Група сприймає себе як успішну: зростає самооцінка Я-успішності та значущість груп соціального порівняння. Про це свідчить позитивний показник кореляції Я-успіху з груповим успіхом /0,48/; успіхом іншого значущого /0,35/; змаганням /0,23/; компромісом /0,50/; співробітництвом /0,41/; соціометричним статусом /0,23/. Ця стадія характеризується виробленням власної стратегії успіху, апробацією її життєвості, виробленням вмій щодо корекційної роботи. Стадія причетності - близькості характеризується більшою відкритістю почуттів, прийняттям близькості інших, наданням зворотної інформації, інтенсивністю вербальної та невербальної взаємодії, виробленням та осмисленням спільної професійної та загально-людської цінності - відповідальності, служінню іншій людині як основного компонента розуміння професійної майстерності.

Третя стадія -це етап остаточного прийняття групи більшістю її членів, відчуття причетності має деякі особливості: в процесі групової роботи виникає почуття захищеності, довіри, як необхідної умови для самоінтеграції особистості. Зростають такі соціально-психологічні показники як згуртованість /в експериментальних групах його величина сягає від 0,51 до 0,65/, основним показником градієнту соціальної взаємодії стали співробітництво, компроміс, змагання; спостерігається рівновага рольового репертуару груп ролей функції підтримки. Усі ці показники групової динаміки забезпечили дію такої організаційно-ментальної форми як відчуття причетності, яке виступає умовою актуалізації мотиву досягнення в мотиваційному тренінгу. Результати зміни мотивації досягнення в процесі формуючого експери-

менту на виборці 200 чоловік – слухачів спецфаку по підготовці психологів-практиків /всього: 14 підгруп, з них: 7 тренінгових груп/ можна простежити в таблиці № 1.

Таблиця 1. Зміни мотивації досягнення /атрибуції успіху-неуспіху/ в процесі формуючого експерименту в експериментальних /е/ та контрольних /к/ групах.

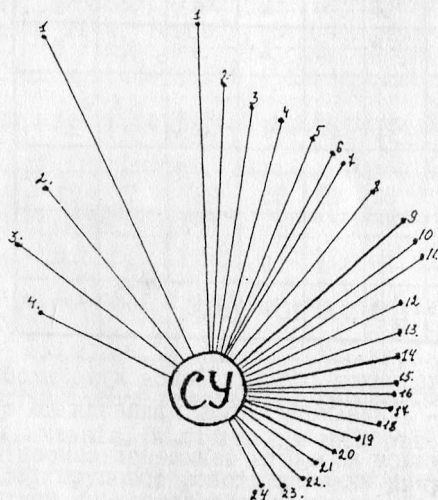
Показник	1 зріз		2 зріз		Різниця	
	к	е	к	е	к	е
	%	%	%	%	%	%
СУ /сподівання успіху/	29	35	34	51	5	16
СН /страх невдачі/	62	60	55	39	7	21
НА /невизнач. атрибуція	9	5	11	10	2	5
Всього /%/	100	100	100	100		

Також у 20% учасників збалансувався дуже високий рівень домагань, а у 17% – з низького рівня піднявся до середнього. У 15% учасників відбулася корекція завищеної самооцінки, а у 23% – низької самооцінки. Це свідчить про зростання критичності до своїх можливостей, спроможність дати вірну оцінку результатам своєї діяльності, порівняти себе з іншими, позитивне самосприйняття, віру у власні здібності, що є умовою формування атрибуції успіху. Така самооцінка і збалансований рівень домагань спостерігається у кінці експерименту у 75% учасників, проти 34% в контрольних групах.

Серед додаткових соціально-психологічних характеристик особистості сталися зміни в ціннісних орієнтаціях психологів-практиків, в експериментальних групах спостерігається більша реалі-

зація і значущість таких цінностей як життєва активність, творчість, самостійність, толерантність, профмайстерність, пізнання, відповідальність. За даними факторного аналізу виявилось, що сталися глибинні зміни в структурі особистості психолога-практика, /Див. граф-схему/.

Граф-схема 1. Кореляція СУ /сподівання успіху/ із соціально-психологічними характеристиками особистості у 2 зрізі. $r=0,29$; $P < 0,05$.

1. -0,979	СН/страх невдачі/	1. 0,932	ВГД/відчут.гр.динам./
2. -0,654	приспособування	2. 0,763	співробітництво
3. -0,601	унікаючий	3. 0,730	ініціатор
4. -0,470	Q ₄ фрустрація	4. 0,728	інформуючий
		5. 0,717	підводить підсумок
		6. 0,710	координатор
		7. 0,691	соц. статус
		8. 0,685	Я-успіх
		9. 0,668	витівник
		10. 0,665	успіх групи
		11. 0,632	успіх іншого знач.
		12. 0,527	породжувчий
		13. 0,510	знімаючий напругу
		14. 0,477	домінуючий
		15. 0,473	С ⁺ сила Я
		16. 0,470	шукуючий інформації
		17. 0,469	Н ⁺ сміливість
		18. 0,434	компроміс
		19. 0,382	змагання
		20. 0,360	охоронець правил
		21. 0,328	А ⁺ афектотімія
		22. 0,327	контроль бажань Q ₃
		23. 0,317	В ⁺ інтелект
		24. 0,285	Р ⁺ сургенція

Ці показники підтверджують, що інтеграція мотиваційної сфери досягнення особистості спирається на два етологічних фактори: інтеграцію емоційну та інтеграцію соціальних відносин.

Таким чином, одержано підтвердження вивуненої гіпотези про те, що розвиток мотивації досягнення відбувається як процес саморозвитку і саморозгортання двох мотиваційних тенденцій: змістовної і динамічної, який проходить за умов мотиваційного тренінгу, побудованого за принципом модульно-розвиваючого навчання, що забезпечує змістовну, атрибутивну діяльність на фоні груподинамічних процесів.

В кінці дисертації сформульовані загальні висновки:

1. Мотиваційна регуляція поведінки особистості виходить із розуміння системної природи мотива. Структура мотивації досягнення людини виявляється у діалектичній єдності двох суттєво різних складових /змістовної та динамічної тенденції/, які водночас створюють єдність додаткових мотиваційних тенденцій /сподівання успіху та страху невдачі/.

Актуалізація спонукань змістовного типу /атрибуції успіху, цілей, ідеалів, ціннісних орієнтацій/ сприяє успішному задоволенню спонукань динамічного типу /стан діяльності або пасивності/, розвиток потенціалу до збагачення потреб у різних видах діяльності /мотиваційному тренінгу/ створює підґрунтя для успішного задоволення спонукань змістовного типу. Це дозволило нам розробити систему експериментальних критеріїв, що визначили мотивацію досягнення, як систему самооцінки особистості.

Визначені особливості мотивації досягнення в структурі особистості практикуючого психолога. Мотивація досягнення пронизує усі структури особистості: розглядається як система її

самооцінки у зв'язку з вагомими компонентами професійної діяльності психолога-практика: фізичним і психічним станом, інтелектом, гуманістичною спрямованістю, особливостями соціально-перцептивної підструктури та психологічною перцепцією, світоглядною позицією та життєвим досвідом особистості, тобто в контексті системного підходу до засобу зв'язку суб'єкта діяльності і умов діяльності.

2. Розвиток мотивації досягнення практикуючого психолога відбувається за традиціями атрибутивного підходу, а саме такого його напрямку, як формування інтенціональності дій практикуючого психолога, який ми доповнили відчуттям причетності до значущої професійної групи.

Модульно-розвивальна система навчання найбільше відповідає реалізації цього підходу, забезпечує ефективне засвоєння професійної діяльності психолога-практика на рівні світогляду, особистісному, професійному.

Реалізація принципів модульно-розвивального навчання відбувається за умов єдності оточуючого соціального середовища і особистості як єдності. Процеси групової динаміки, до яких ми відносимо формування цілей і норм групи, структуру групи та рольовий репертуар групи, згуртованість та фази розвитку групи знаходяться у динамічній взаємодії із розвитком мотивації досягнення особистості психолога-практика.

3. Розроблена методика мотиваційного тренінгу побудована за принципом [ ] як модульно-розвивального навчання, в якому реалізується ідея співвідношення навчання і розвитку мотивації особистості психолога-практика. Визначені етапи розвивального навчання /мета, завдання, зміст, форми, методи/ враховують розвивальне наслідування, діагностику, корек-

цію та забезпечують завершеність і зрілість психосоціального розвитку особистості. Методика мотиваційного тренінгу відповідає поставленим нами завданням у тій мірі, що взаємозв'язує дві мотиваційні тенденції – змістовну та динамічну, що обумовлює розвиток мотивації досягнення психолога-практика.

4. Внаслідок проведення мотиваційного тренінгу у психологів-практиків підвищилась мотивація досягнення, що визначилось в інтеграції мотиваційної сфери особистості і відбулася за умов інтеграції емоційної сфери особистості та розуміється як можливість керувати своєю емоційною сферою /підвищення загальної енергетики, позитивного самосприйняття, збалансована самооцінка та рівень домагань, знижена тривожність/ та як інтеграція соціальних відносин.

Процес інтеграції особистості обумовлений інтеграцією групи, яка характеризується формуванням високих цілей, норм та цінностей, що формують гуманістичну спрямованість та визначають етичну систему особистості психолога-практика. Такі груподинамічні елементи як згуртованість, градієнти соціальної взаємодії – співробітництво, компроміс, та змагання, груповий рольовий репертуар /рівновага функцій ролей вирішення завдань і підтримки/, забезпечують формування такої організаційно-ментальної форми як відчуття причетності, яка забезпечує ефект тренінгу.

Проведене дослідження не повністю висчерпує всі аспекти поставленої проблеми. Подальшої розробки потребують проблеми підготовки психологів-тренерів, які здатні вести групи мотиваційного тренінгу з учнями, педагогами та будь-якими професійними групами.

Основний зміст роботи відображено в наступних публікаціях:

1. Исследование социальных установок в сфере взаимодействия учитель - ученик - родитель. /Тезисы областной научно-практической конференции, посвященной 70-летию со дня рождения В.А.Сухомлинского.- Херсон: ОИУУ, 1988.- С. 21-25.
2. Проблемы интенсификации взаимодействия учителя и классного коллектива. /Интенсификация методической деятельности руководителя учреждения народного образования. Научно-практические рекомендации. - Херсон: ОИУУ, 1988.- С. 31-33.
3. Психолого-педагогическая культура учителя. Программа и задания к спецкурсу по актуальным вопросам педагогики и психологии.- Херсон: ОИУУ, 1989. /В соавторстве/.- 34с.
4. Творческие задания слушателя курсов повышения квалификации при Херсонском ОИУУ. - Херсон: ОИУУ, 1989.- /В соавторстве/.- 20с.
5. Воспитание в общественном сознании смены динамического стереотипа "поиска врага" на "поиск друга". /Гуманизация учебно-воспитательного процесса в школе. Научно-практические рекомендации.- Херсон: ОИУУ, 1989. С. 1-5.
6. Социально-психологический климат в педагогическом коллективе. Методические рекомендации руководителям учреждений народного образования.- Херсон: ОИУУ, 1990.- 9с.
7. Беседа как метод изучения установок и проблем ученика. /Диагностирование личности учащегося и учебно-воспитательного процесса. Методический буклет.- Херсон: ОИУУ, 1990.- С. 49-53.
8. Рисунок как метод изучения личности учащегося. /Эстетическое отношение к искусству и процесс его формирования. Материалы Международной научной конференции.- Херсон: ОИУУ, 1991.- С. 64-70.
9. Взаимоотношения между методистами и педагогами как творческий процесс. /Диференційований підхід до методичної роботи з педагогічними кадрами. Методичні рекомендації.- Херсон: ОІУВ, 1991.- С. 15-18.
10. Тренинг личностного развития в свете онтопсихологической концепции. /Онтологические основы природы и творчества. Формирование и развитие творческого потенциала личности. Материалы 1 Украинского Международного Конгресса онтопсихологов.- Херсон: Центр "Человек", 1993.- С. 12-18.

11. Изучение социальных ценностей и установок, этической системы личности педагогов и учащихся.-Херсон: ОИУУ, 1993.- 26с.

12. Тренінгові вправи та методики для занять з педагогами.- Херсон: ОІУВ, 1993.- 11с.

13. Розвиток особистості психолога-практика в процесі активного соціально-психологічного навчання.- Херсон: Південноукраїнський РІПО, 1995,- 30с.

14. Діагностика розвитку мотивації досягнення особистості педагога. /Сучасна психологія в ціннісному вимірі. Матеріали Третіх Костюківських читань.- Київ:- Т.1.- С. 249-251.

15. Особливості мотивації досягнення практикуючих психологів. /Психологічна служба школи: минуле, сучасність, майбутнє. Матеріали Міжнародної конференції.- Тернопіль: ТЕІПО, 1996.- С. 227-228.

16. Школа групової динаміки для психологів-практиків. /Проблеми та перспективи розвитку психології в Україні. Матеріали 2 з'їзду Товариства психологів в Україні.- Київ, 1996. Т. 12.- С. 145-148.

Shumakova L.P. Development of practical psychologist's personal achievements' motivation in the process of professional preparation.

Dissertation for attaining the scientific degree of Master of Psychology on speciality 19. 00. 07.- pedagogical and age psychology. M. P. Dragomanov Ukrainian State University Kiev, 1997.

The theoretical analysis of the practical psychologist's personal achievements motivation's actualization is represented. Certain psycho-pedagogical conditions of its development within a training process are defined. The training is built on the process of module-developmental education and provides the substantial attributive activities on the group dynamics background. The methodology of the motivational training, socio-psychological characteristics of the personality, such as: emotional integration and social relationship intergration, are elaborated. The necessary condition for them is the group intergration providing formation of such organizational mental form as the feeling of being privy to something.

Аннотация.

Шумакова Л.П. Развитие мотивации достижения личности психолога-практика в процессе профессиональной подготовки. Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19,00.07. - педагогическая и возрастная психология. Украинский государственный педагогический университет им. М.П. Драгоманова. Киев, 1997.

Представлен теоретический анализ актуализации мотивации достижения личности психолога-практика. Определены психолого-педагогические условия ее развития в процессе тренинга, построенного по принципу модульно-развивающего обучения и обеспечивает содержательную атрибутивную деятельность на фоне процессов групповой динамики. Разработаны методика мотивационного тренинга, социально-психологические характеристики личности: интеграции эмоциональной и интеграции социальных взаимоотношений, необходимым условием которых является интеграция группы, обеспечивающая формирование такой организационно-ментальной формы как чувство причастности.

Ключові слова: мотивація досягнення, модульно-розвиваюче навчання, мотиваційний тренінг, групова динаміка, відчуття причетності.